**Музей видатних діячів української культури Лесі Українки,
Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Громадська організація «ТРІНІТІ ХАБ»**

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ТА ДОСТУПНІСТЬ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ: СТВОРЕННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ВСІХ ВІДВІДУВАЧІВ

**матеріали науково-практичного семінару
19 березня 2025 року**

**Київ - Харків
«Друкарня Мадрид»
2025**

УДК069.01-021.23-025.28:005.745
І-65
Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького (протокол № 4 від 4 червня 2025 року)

Організаційний комітет
Голова організаційного комітету
Ольга ГУРАЛЬ – кандидатка історичних наук, директорка Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького

Члени організаційного комітету

Інна ГАЛАК – кандидатка філологічних наук, доцентка, заступниця директора з наукової роботи Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького
Тетяна ГРЕБЕНЮК – кандидатка психологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри технологій освіти та реабілітації осіб з порушеннями зору факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Ірина САСІНА – кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри технологій освіти та реабілітації осіб з порушеннями зору факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Іван ЛУКАСЕВИЧ – кандидат медичних наук, доцент, директор ГО «ТРІНІТІ ХАБ»
Людмила САВЕНКОВА – кандидатка педагогічних наук, професорка, директорка Наукової бібліотеки Українського державного університету Михайла Драгоманова

І-65 **Інклюзивність та доступність музейного простору: створення рівних можливостей для всіх відвідувачів: матеріали науково-практичного семінару (19 березня 2025 року, Київ)** / За ред. Т. Гребенюк, І. Сасіної; упоряд. І. Галак. – Київ-Харків : Вид-во «Друкарня Мадрид», 2025. - 58 с.

Збірник містить матеріали науково-практичного семінару «Інклюзивність та доступність музейного простору: створення рівних можливостей для всіх відвідувачів», що відбувся 19 березня 2025 року на базі Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького у м. Києві.
Видання розраховане на працівників музейної сфери, закладів культури та освіти, викладачів та студентів профільних закладів.

© Автори статей
© Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького

ISBN 978-617-8254-46-9

ЗМІСТ

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ПРІОРИТЕТ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ **4**

ТЕТЯНА ГРЕБЕНЮК. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СПІЛКУВАННЯ ІЗ ЛЮДЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ **5**

ІРИНА САСІНА. ПРИНЦИПИ АДАПТАЦІЇ ВІЗУАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ **10**

КІРА СТЕПАНОВИЧ. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗМІСТУ МУЗЕЮ ДЛЯ ВІДВІДУВАЧІВ ІЗ ГЛИБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ **14**

ВОЛОДИМИР ШЕВЧЕНКО. ДОСТУПНІСТЬ МУЗЕЇВ ДЛЯ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ЯК СТАНДАРТ СУЧАСНОСТІ **19**

СВІТЛАНА ГЕРАЩЕНКО, ОЛЬГА МАРУДА. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙ ДО МУЗЕЮ ЛЮДЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ **25**

АЛЬОНА БОЛИШЕВА. ДОСТУПНІСТЬ МУЗЕЮ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ: ФІЗИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ **39**

ДОДАТОК 1. ДОСТУПНІСТЬ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ. НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ **45**

ДОДАТОК 2. ФОТО. ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ **49**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ **57**

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ПРІОРИТЕТ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ

Проблеми модернізації інклюзивного культурно-освітнього простору спонукали нас, працівників Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького, до пошуку нових напрямів співпраці з фахівцями спеціальної та інклюзивної освіти, досвідченими науковцями, а головне – практиками, глибоко зануреними у свою справу. Результатом співпраці став науково-практичний семінар «Інклюзивність та доступність музейного простору: створення рівних можливостей для всіх відвідувачів».

Протягом семінару учасники ознайомилися з низкою актуальних доповідей: про особливості комунікації з людьми із порушеннями зору та слуху, про адаптацію візуальної інформації для відвідувачів із порушеннями зору, про принципи подання музейного контенту людям з ментальними порушеннями, про фізичні та психологічні аспекти взаємодії з військовослужбовцями, які мають бойовий досвід.

Головна думка, яка повсякчас звучала на семінарі і об'єднала всіх його учасників (і доповідачів, і слухачів), була про те, ***що забезпечення доступності та інклюзивності музеїв – це стандарт сучасності****.*

Після кожної доповіді відбувалося активне обговорення піднятих під час виступу питань. Крім того, важливою частиною семінару стала його практична частина. Наукові співробітники музею презентували: фрагменти адаптованих екскурсій для людей із порушеннями зору; власноруч виготовлену тактильну наочність та підібрані аудіоматеріали. Активним було обговорення усіма учасниками методичних аспектів, прозвучали слушні поради та зауваження, які допомогли визначити подальший напрям роботи.

Ми переконані, що матеріали семінару стануть у нагоді кожному фахівцю, хто прагне зробити музейний простір і його контент доступним для всіх відвідувачів. Це наш пріоритет і наше щире прагнення. Особливо радіємо, що Музей знайшов однодумців серед науково-педагогічних працівників факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та співробітників громадської організації «ТРІНІТІ ХАБ» – справжніх професіоналів своєї справи. Саме завдяки їх внеску стало можливим упорядкування цього збірника, матеріали якого стануть корисними не лише музейним працівникам, але й широкому колу небайдужих громадян.

Організатори

Тетяна ГРЕБЕНЮК

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СПІЛКУВАННЯ ІЗ ЛЮДЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Спілкування відіграє ключову роль у житті людини, адже воно є основою для взаємодії, побудови стосунків та особистісного розвитку. Це складний процес обміну інформацією, емоціями, думками та досвідом, який визначає якість життя кожного з нас.

Звертаючи увагу на принципи спілкування та взаємодії з людьми, які мають порушення зору, насамперед варто з'ясувати значення мовлення у житті кожної людини.

Функції спілкування

Інформаційно-комунікативна – охоплює процеси формування, передачі та прийому інформації.

Регуляційно-комунікативна – полягає в регуляції поведінки у процесі спілкування.

Афективно-комунікативна – відображає емоційну сферу людини.

Компенсаторна функція – засіб пізнання дійсності для людей з порушеннями зору (направляє процес сприймання, уточнює та формує уявлення у людей з порушеннями зору про недоступні для їхнього сприймання предмети та явища).

Значення зору у спілкуванні

- Вільне спілкування – допомагає відшуковувати потрібну людину
- Зворотний зв'язок – дає можливість бачити реакцію співрозмовника
- Наслідування – дає змогу опанувати засоби спілкування
- Емоційний стан – вираження емоцій за допомогою міміки

Труднощі міжособистісної взаємодії у спілкуванні з людьми, які мають порушення зору, можуть виявлятися:

- у процесі формування першого враження про співрозмовника, уявлень про зовнішність людей, що обумовлюється незначною кількістю відчуттів і сприймань, які знижують повноту, точність і диференційованість чуттєвого відображення світу взагалі та зовнішності партнера по спілкуванню зокрема;
- у процесі здійснення зворотного зв'язку між партнерами, який відіграє роль регулятора і контролера над процесом міжособистісної взаємодії, що обумовлено як наявністю

маскоподібного виразу обличчя незрячих, іноді закритих темними окулярами, так і відсутністю звичайних при спілкуванні із людьми зі збереженим зором зовнішніх виразних рухів; це ускладнює їхнє розуміння партнера по спілкуванню, оскільки ряд сигналів, які забезпечують зворотній зв'язок між співрозмовниками, відсутній;

- у наявності дефіциту особистісно-емоційного спілкування, відсутності досвіду спілкування;
- у низькому рівні володіння мовними і немовними засобами спілкування;
- у наявності неадекватних установок людей зі збереженим зором щодо незрячих, обумовлених косметичними дефектами очей, незнанням їхніх психологічних особливостей;
- через неадекватну самооцінку людей із порушенням зору; їхню стереотипну думку про переважно негативне ставлення до них людей зі збереженим зором;
- у невмінні сприймати партнера на основі діяльності збережених аналізаторів;
- у переважанні з боку людей зі збереженим зором монологічної форми спілкування, ведення діалогів, які переходять у монолог однієї людини; у невмінні візуально розуміти та контролювати емоційний стан співрозмовника та те, що відбувається навколо. Це обумовлює побудову комунікативної діяльності у формі управління, що у більшості випадків не влаштовує суб'єктів комунікації, результатом чого може виступати бажання зменшити можливі контакти, звести їх до мінімуму;
- у наявності серед значної частини незрячих таких рис характеру, як замкнутість, некомунікабельність, бажання заглибитись у свій внутрішній світ, що є наслідком обмежених контактів із людьми;
- у наявності затяжних депресивних станів, які можуть приводити до аутизації особистості незрячого, до тривалої втрати потреби у спілкуванні та порушення процесу спілкування через підвищену вразливість, агресивність;
- у наявності змін у динаміці потреб, пов'язаних із ускладненням їхнього задоволення, звуженням кола інтересів, обумовлених, у свою чергу, обмеженнями у сфері чуттєвого відображення, редукованості здібностей до видів діяльності, яка потребує візуального контролю.

Основні принципи спілкування

- *Повага та рівність.* Ставтесь до людини як до особистості, не акцентуйте на її інвалідності.
- *Відкритість та чесність.* Щиро відповідайте на запитання та діліться інформацією.
- *Терпіння та розуміння.* Завжди враховуйте, що людині може знадобитися більше часу на виконання певних дій.
- *Увага до деталей.* Враховуйте потреби та особливості людини.

Основні правила комунікації з незрячими людьми

1. Фокусуйтесь на людині, а не на її порушенні:

- спілкуйтесь без жалісливого тону – людина потребує підтримки, уваги, допомоги, але ніяк не співчуття;
- не уникайте розмови, побоюючись сказати щось неправильне.

2. Вживайте коректні слова та вирази:

⊘ «Сліпий»	✓ «Незрячий», «Людина з порушеннями зору»
⊘ «Жертва»	✓ «Людина, яка втратила зір»
⊘ «Інвалід»	✓ «Людина з інвалідністю»

3. Спілкуйтесь звичайно – без зайвих змін у мові. Не потрібно спеціально підбирати «особливі» слова, але висловлюватися слід чітко й зрозуміло. У спілкуванні використовуйте природні висловлювання, зокрема ті, що пов'язані із зором: «подивись», «розглянь», «бачити», «дивитися» – вони сприймаються як звичайна лексика; «помацай», «доторкнись», «пощупай» – ці слова небажані, оскільки наголошують на відсутності зору.

Правильні формулювання:

⊘ «Помацайте»	✓ «Візьміть у руки та роздивіться»
⊘ «Слухали цей фільм?»	✓ «Чи дивилися ви цей фільм?»

4. Звертайтесь безпосередньо до людини. Не говоріть про людину у формі третьої особи в її присутності, звертайтесь безпосередньо, а не через особу, що її супроводжує. Спілкуйтеся безпосередньо із нею, дивлячись у її бік, а не відвертаючись.

5. Особливості взаємодії у різних ситуаціях.

- Якщо ви у групі людей:

- називайте себе та інших присутніх;
- коли звертаєтеся до когось конкретного, називайте його ім'я.

➢ Якщо ви залишаєте приміщення:
- повідомте про це, щоб людина знала, що ви пішли.
➢ Якщо навколо шумно:
- торкніться плеча або ліктя, щоб дати зрозуміти, що звертаєтесь саме до цієї людини.
➢ Якщо у приміщенні змінилася обстановка:
- попередьте людину, що меблі переставили або з'явилися нові перешкоди.
➢ Якщо до компанії приєдналася нова людина:
- повідомте про це та відрекомендуйте її.

Фізична взаємодія

1. Дотримання особистого простору

➢ Не хапайте людину за руку без попередження.
➢ Не тягніть її в потрібному вам напрямку – краще словесно поясніть, опишіть маршрут.

2. Передавання предметів

➢ Якщо людина не може самостійно взяти предмет, допоможіть правильно: покладіть предмет в її руку або підведіть руку до нього, а не тягніть руку людини до предмета.
➢ Повідомте, якщо залишаєте предмет у певному місці.

Налагодження довірливих взаємин із людиною, яка має порушення зору:

! Перші 30 секунд спілкування мають велике значення: за цей час людина несвідомо оцінює:

✓ Чи ви безпечні, чи ні?

✓ Чи ви корисні, чи ні?

✓ Чи ви відкриті до діалогу, чи, навпаки, – жорсткі та формальні?

☞ Як правильно діяти під час знайомства:

✓ Представтеся: «Добрий день, мене звати Андрій».

✓ Запитайте, як людині зручно, щоб до неї зверталися.

✓ Будьте уважним слухачем, демонструючи щиру зацікавленість у співрозмовнику, зосередьтеся на розмові, виявляйте емпатію, уникайте упередженості та дискримінації. Використовуйте прийоми активного слухання: вербалізуйте власні емоції, щоб створити відкриту атмосферу; перефразовуйте та інтерпретуйте висловлювання

співрозмовника; ставте уточнюючі запитання; підсумовуйте діалог для узгодження позицій та думок.

✓ Спілкуйтеся з емпатією – враховуйте емоційний стан людини, реакції, характер.

✓ Підлаштовуйтесь під особливості людини.

👂 Зверніть увагу на:

✓ Темп мовлення – не поспішайте, але й не говоріть надто повільно.

✓ Манеру спілкування – будьте відкритими та природними.

✓ Емоційний стан – не форсуйте розмову, якщо людина неготова до спілкування.

❗ Чітко висловлюйте свої думки:

✓ Не використовуйте натяки чи загадки.

✓ Незряча людина не може зчитувати емоції чи жести, тому викладайте інформацію доступно.

Рекомендована література

Інклюзивне навчання дітей з порушеннями зору: монографія / за ред. Є. П. Синьової, С. О. Рикова. Київ: Кафедра, 2017. 316 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35172

Синьова Є. П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору: монографія. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 442 с.

Синьова Є. П. Тифлопсихологія: підручник. К., 2008. 365 с.

Підбірка корисної інформації на сайті Фундації 03:00: URL: https://foundation.0300.com.ua/cikave/useful-info

Горбунова В. В., Карачевський А. Б., Климчук В. О., Нетлюх Г. С., Романчук О. І. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп. Львів, 2026. 96 с. URL: https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Posibnuk_A5-1-1.pdf

Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44615/9786176150787-ukr.pdf;jsessionid=9981538F2D8728A64D06B9CA1F596A51?sequence=72

Ірина САСІНА

ПРИНЦИПИ АДАПТАЦІЇ ВІЗУАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Пріоритетна мета, яку ставлять перед собою сучасні музеї, полягає у наданні людям із порушеннями зору максимальної самостійності у відвідуванні експозицій, виставок, різних культурних заходів.

Адаптація візуальних інформаційних матеріалів обов'язково має враховувати стан зору відвідувачів. Насамперед важливо зважати на особливості зорового сприймання людини (стан гостроти зору, особливості кольоросприймання, стан поля зору та збереженість бінокулярного зору).

Основні стратегії/підходи для взаємодії з людиною з порушенням зору обираються з урахуванням ступеня цих порушень та засобів оптичної корекції, які використовує особа.

Ступінь порушення	**Категорія порушення**	**Гострота зору/ поле зору**
Легкий ступінь	Легке порушення зору	**0,5-0,3**
Помірний ступінь	Помірне порушення зору	**0,3-0,1**
Важкий ступінь	Тяжке порушення зору	**0,1-0,05**
Сліпота	Сліпота з предметним зором	**0,05-0,02**
		поле зору від 10º до 5º
	Сліпота зі світловідчуттям	**нижче 0,02**
		поле зору менше 5º
	Сліпота без світловідчуття	**тотальна сліпота**

Важливо забезпечити доступність інформації у різних форматах!

При легких та помірних порушеннях зору людина користується окулярами або лінзами, вона самостійно підійде до об’єкта огляду, ставитиме уточнювальні запитання, якщо буде не в змозі розглянути дрібні деталі.

При тяжких порушеннях зору, залежно від гостроти зору, людина здатна перерахувати пальці на відстані від 5 м до 2 м. Відповідно, вона надаватиме перевагу саме зоровому способу ознайомлення з інформацією, але буде потребувати від екскурсовода використання аудіоопису або аудіодискрипції для повного ознайомлення з об’єктом огляду. Без цього інформація буде отримана фрагментарно.

Категорія осіб, яких ми зараховуємо до незрячих, досить неоднорідна:

- Сліпота з предметним зором – людина здатна перерахувати пальці на відстані від 2 м до 1 м або може мати звуження поля зору від 5º до 10º градусів.
- Парціальна сліпота – людина здатна перерахувавати пальці на відстані менше 1 м або має звуження поля зору менше 5º градусів.
- Сліпота зі світловідчуттям – людина не розрізняє пальців, а визначає лише світло, при цьому вона може правильно визначати напрямок джерела світла, а може його і не визначати. Це є надзвичайно важливим при організації її переміщення по музею.

  Якщо відчуття світла відсутнє, то гострота зору дорівнює нулю.

Отже, люди, які належать до категорії незрячих, досить обмежено використовують зорове сприймання або взагалі його не використовують. Відповідно, вони будуть потребувати обов’язкового використання аудіодискрипції та можливої рельєфної тифлоадаптації об’єктів для ознайомлення.

Враховуючи різну гостроту зору відвідувачів, необхідно:

- забезпечити доступність інформації у різних форматах; наприклад, запропонувати інформаційні матеріали про виставку, залу огляду, колекції великим шрифтом, в електронному форматі, шрифтом Брайля;
- надавати можливість людям максимально наближатися до об'єктів огляду, але без будь-якого ризику пошкодити об'єкти;
- переконатися, що всі маркування та описи надруковані чітким контрастним шрифтом;
- надавати у тимчасове користування лінзи Френеля або електронні засоби для збільшення; планшети.

Загальні вимоги до виготовлення інформаційних матеріалів з урахуванням їх візуальної доступності:

- оптимальним для виготовлення індивідуальних друкованих матеріалів (інформаційні брошури) вважається шрифт 14-16 пункт Verdana, Georgia, Arial – ці шрифти найбільш доступні для людей з порушеннями зору;
- при підготовці інформаційних матеріалів потрібно враховувати відстань між літерами та відстань між рядками для покращення доступності;
- у тексті мають бути використані як великі, так і малі літери, не потрібно весь текст оформлювати лише великими літерами;
- не варто використовувати курсив – його важко читати;
- текст для доступності розміщується по лівому краю, а не по ширині. Таке розміщення забезпечує рівномірну відстань між словами;
- не можна використовувати глянцевий папір, який буде давати велику кількість відблисків;
- текст не повинен наноситись на зображення або схему;
- текст має бути контрастним щодо фону, на який наноситься (наприклад, чорний, темно-синій на кремовому або жовтому; негативний контраст теж використовується, але його обмежено). Не використовуйте поєднання червоного і зеленого.

Ще один важливий принцип адаптації візуального інформаційного контенту – це ***покращення освітлення.*** Ясна річ, що рівень освітлення підбирають з урахуванням тих матеріалів, які демонструються, і яскраве освітлення може їм нашкодити, але для людей, які мають знижений і залишковий зір потрібно передбачити тимчасове підвищення рівня освітлення у залі експозиції, але так, щоб уникнути відблисків від вітрин. Крім того, в інформаційних матеріалах бажано зазначати рівень освітлення у залах експозиції, коридорах.

На сьогодні першим, із чого будь-яка людина починає знайомство з музеєм, є сайт. **Розробка доступного сайту** музею є необхідністю, оскільки для людей з різними функціональними та інтелектуальними порушеннями важливо попередньо ознайомитися з інформацією про доступність простору музею, колекцій, виставок, які пропонуються для огляду. Також важливо надавати інформацію про тривалість екскурсій та музейних заходів – людина, з огляду на свій стан здоров'я,

самопочуття, має чітко розуміти, яким саме заходам під час відвідування музею вона надасть перевагу цього разу.

Розробка сайту має відбуватися з *дотриманням вимог цифрової доступності.* Щоб зробити його зручним і доступним для всіх користувачів, деякі музеї посилаються на міжнародні рекомендації Web Content Accessibility Guidelines. У їхній основі чотири принципи:

- сайт музею має бути доступним для сприйняття (можна прослухати аудіоверсію тексту, прочитати його збільшеним шрифтом або шрифтом Брайля);
- легким у користуванні (усі охочі можуть користуватися сайтом у будь-яких умовах);
- зрозумілим (текст написано простою мовою, його зручно читати);
- надійним (текст зчитується/інтерпретується допоміжними технологіями, наприклад, адаптивними програмами, які їх використовують незрячі люди).

Порада! Співпрацюйте з фокус-групою. ***На кожному етапі проведення адаптації музею важливо мати зворотній зв'язок із цільовою авдиторією, щоб виявити її потреби та очікування.*** Це допоможе уникнути помилок, раціоналізувати рішення і далі рухатися шляхом удосконалення простору музею.

Рекомендована література

Адаптовані експозиції для самостійного відвідування музею людьми з порушеннями зору: сайт Musée du Louvre. URL: https://www.louvre.fr/en/visit/accessibility/visitors-with-visual-impairments

Інклюзивне навчання дітей з порушеннями зору: монографія / за ред. Є. П. Синьової, С. О. Рикова. Київ : Кафедра, 2017. 316 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35172

Посібник з доступності збільшеним шрифтом Cincinnati Art Museum. URL: https://www.cincinnatiartmuseum.org/media/qzypjozc/accessibility-guide-web.pdf

Програми для відвідувачів з різними функціональними можливостями здоров'я: сайт Cincinnati Art Museum. URL: https://www.cincinnatiartmuseum.org/visit/accessibility-accommodations/

Сасіна І. О., Гребенюк Т. М., Свєт Є. О., Костенко Т. М., Лукасевич І. І. Основи реабілітації людей з порушеннями зору : навч.-метод. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2025. 168 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/48314

Синьова Є. П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору: монографія. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 442 с.

Синьова Є. П. Тифлопсихологія: підручник. К., 2008. 365 с.

Кіра СТЕПАНОВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗМІСТУ МУЗЕЮ ДЛЯ ВІДВІДУВАЧІВ ІЗ ГЛИБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Адаптація музею – це процес пристосування до потреб різних груп відвідувачів, зокрема осіб з інвалідністю. Він включає у себе зміни в експозиціях, комунікації та доступності, щоб зробити музей зручним для всіх.

Зосередимося на категорії відвідувачів із глибокими порушеннями зору.

Перше, що ми маємо розуміти – до нас у музейні установи приходять відвідувачі! Далі ми можемо їх розділити за статтю, віком, професіями, сімейним статусом, наявністю інвалідності тощо. Але людина – на першому місці.

Що саме повинно бути доступним у музеї?

- Простір (фізична доступність будівлі та території навколо)
- Зміст експозиції музею та музейних продуктів
- Інформація (зокрема сайт та соціальні мережі)

Адаптація змісту музею для відвідувачів із глибокими порушеннями зору

Для початку маємо розділити відвідування музею на 2 підкатегорії:

- самостійне відвідування;
- організоване відвідування (групи) у супроводі працівника музею.

Для кожної із цих підкатегорій є необхідними відповідні засоби змістової доступності.

Окремо має розглядатися питання кваліфікованого супроводу працівниками музею осіб із числа МГН (маломобільні групи населення), зокрема осіб з інвалідністю різних нозологій, а також умови надання такого супроводу.

Самостійне відвідування музею не потребує участі працівника (екскурсовода чи куратора). Засоби змістової доступності самостійного відвідування поділяються на засоби *візуальної та невізуальної доступності*.

Засоби *невізуальної доступності* – це ***тактильні та аудіозасоби*** забезпечення доступності. Зокрема, це можуть бути спеціально розроблені:

- мнемосхеми, тактильні плани поверхів музею;
- інформаційний кіоск (інформаційна підтримка, план розміщення тематичних зон, основні об'єкти тощо). Інформаційний кіоск може включати також тактильний план або мнемосхему;
- інформаційні таблички в універсальному дизайні (плоскодрукований шрифт та рельєфно-крапковий) з тактильним зображенням (за необхідності), у тому числі біля окремих розділів експозиції, встановлені відповідно до норм ДБН 2.2.40-2018 (Інклюзивність);
- дублювання інформаційних стендів аудіо- або текстовим форматом (розміщення QR-кодів для завантаження відповідних матеріалів);
- відеоматеріали повинні мати аудіодискрипцію (звуковий опис візуального контенту);
- розміщені у вільному доступі в експозиції тактильні моделі, тактильна графіка, копії або репліки інструментів, матеріалів тощо. Моделі повинні супроводжуватись відповідними описами;
- аудіогіди з аудіодискрипцією (описом візуальної частини, а також навігацією по території). Аудіогід може бути цілісним записом або розміщений частинами, наприклад, через QR-код біля кожного тематичного блока, інформаційного кіоска, ключового об'єкта тощо. Елементи аудіодискрипції будуть цікаві більшості відвідувачів;
- путівники, довідники, виготовлені за принципами універсального дизайну. Цей засіб може бути як самостійним, так і доповнювальним елементом. Сюди можна винести частину інформації, тактильну графіку, для якої відсутнє фізичне місце в експозиції. Оптимальний варіант – путівники/довідники за тематичними блоками або поверхами;
- матеріали в інтерактивних панелях, тачскрінах мають бути озвучені. Інтерактивні ігри – озвучені або створені у фізичному форматі;
- біля деяких видів інтерактивностей має перебувати помічник від музею, оскільки не всі елементи можуть бути адаптовані для повністю самостійного використання.

Організоване відвідування відбувається під керівництвом працівників (науковців та екскурсоводів) музею.

ВАЖЛИВО! Весь персонал, дотичний до роботи (екскурсії, заняття, квести тощо) з організованими групами, має отримати знання основ супроводу МГН, а також знання з аудіодискрипції та особливостей роботи з аудиторією з порушеннями зору, слуху та опорно-рухового апарату, основ супроводу відвідувачів з когнітивними порушеннями, а також використання засобів змістової доступності.

Засоби змістової доступності організованого відвідування під керівництвом працівників:

- адаптовані екскурсії, заняття, квести тощо (з аудіодискрибованими описами);
- тактильна наочність (муляжі, репліки, тактильна графіка та інше). Частина наочності може дублюватися з матеріалами для самостійного відвідування музею, але матиме різне виконання, розміри та спосіб використання;
- роздаткові матеріали, виконані в універсальному дизайні (плоскодрукований текст та рельєфно-крапковий).

Як вже зазначено вище, деякі тактильні наочності можуть бути як засобом організованого, так і самостійного відвідування музею.

Створення повного комплексу для самостійного та організованого відвідання у максимальній кількості варіантів дасть можливість розширити аудиторію відвідувачів, а також сприятиме максимально комфортному перебуванню кожного відвідувача у музеї.

Аудіодискрипція *– це створення окремої звукової доріжки із закадровим описом персонажа, предмета, простору або дії у відеопродукції для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією (ВР України, Закон «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 N 3792-XII).*
Синоніми до слова «аудіодискрипція»: «тифлокоментування», «словоопис», «звукоопис».

Аудіодискрипція *– це термін, який використовується для опису ключових елементів у візуальному контенті. Цей процес дозволяє незрячим людям отримати доступ до контенту, який інакше не доступний.*

Загальні принципи та методика аудіодискрипції:

- Від загального до конкретного.
- Дрібні деталі опускаємо, якщо вони не є важливими.
- Кольори, але основні.
- Простір і напрямок.

Види аудіодискрипції

І. Види аудіодискрипції:

- підготовлена заздалегідь (аудіодоріжка, подкаст);
- «гаряча» (тут і зараз).

ІІ. Види аудіодискрипції:

- статичного контенту;
- динамічного візуального контенту.

Аудіодискрипція ***динамічного контенту*** (відео, трансляції, спорт, телебачення, кіно, театр тощо)	Аудіодискрипція ***статичного контенту*** (картини, картки, ілюстрації, скульптури, будівлі, костюми, декорації, ляльки тощо)
Коментуємо тільки в паузах (є ліміт часу). *Наш пріоритет – дія (вхід/вихід героїв, зміна декорацій, зміна дій тощо)*	*Відсутній ліміт часу.* *Опис від загального до конкретного (дуже схожий на фоторобот)*
Аудіодискрипція як засіб реабілітації осліплих	
➢ Найдоступніший метод (не залежить від фізичного стану та етапу лікування). ➢ Упорядковує зоровий досвід (особливо у поєднанні з тактильною наочністю). ➢ Допомагає у формуванні/удосконаленні просторових уявлень.	
Тактильна наочність	
Тактильна графіка (тактильні малюнки, мнемосхеми тощо) Об'ємні моделі (3D-скульптури, репліки предметів, матеріалів тощо)	
✓ Збільшений масштаб (якщо оригінал маленького розміру). ✓ Спрощення зображень і моделей (за наявності великої кількості дрібних деталей, які створюють тактильний шум). ✓ Іноді створення наочності у протилежній техніці. ✓ Обов'язковий супровід наочності аудіодискрибованим описом у будь-якому форматі.	

Етапи роботи над створенням елементів доступності

Визначаємо, що саме та як саме робимо доступним ☞

Консультуємося із консультантами ☞

Створюємо чорновий варіант ☞

Тестуємо разом із консультантами ☞

Вносимо правки, переробляємо за необхідності ☞

Тестування чорнового зразка із консультантами і тестерами ☞

Внесення остаточних правок ☞

Чистовий варіант ☞

Запровадження «на потік».

Рекомендована література

Степанович, К. М., Сасіна І. О. Використання аудіодискрипції як засобу реабілітації військових, які втратили зір внаслідок бойових дій. Своє дитинство треба бачити`24: матеріали XII науково-практичної конференції дитячих офтальмологів та оптометристів України з міжнародною участю, 8-9 червня 2024 року: збірник праць. Київ, 2024. С. 75-77. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/48418

Fryer Louise. An introduction to audio description: A practical guide. Routledge, 2016. URL: https://doi.org/10.4324/9781315707228

Holšánová, Jana & Hildén, Anita & Salmson, Maria, Tundell, Veronica. Audio description and audio subtitles – study of user preferences with guidelines for audiovisual media. 2015. URL:
https://www.researchgate.net/publication/303435218_Audio_description_and_audio_subtitles_-_study_of_user_preferences_with_guidelines_for_audiovisual_media

Kleege G., Wallin, S. Audio Description as a Pedagogical Tool. Disability Studies Quarterly. 2015. 35(2). URL: https://doi.org/10.18061/dsq.v35i2.4622

Snyder, J. Audio description: The visual made verbal. In The didactics of audiovisual translation. 2008. pp. 191-198.

Володимир ШЕВЧЕНКО

ДОСТУПНІСТЬ МУЗЕЇВ ДЛЯ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ЯК СТАНДАРТ СУЧАСНОСТІ

Музей – це не лише сховище артефактів, це насамперед простір, у якому народжується культурна взаємодія. Доступність музеїв для осіб із порушеннями слуху – важливий аспект, який визначає рівень інклюзивності та сучасності культурних установ.

Музеї повинні бути доступними для всіх, незалежно від фізичних можливостей. Чому це важливо? За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, понад 5% населення світу має порушення слуху, і ця кількість зростає. Тому музеї мають адаптуватися, щоб забезпечити рівні можливості для усіх відвідувачів. Доступність музеїв – це не лише питання соціальної справедливості, а й можливість залучити ширшу аудиторію, зробити культуру справді відкритою для кожного. У світі інформація передається переважно через аудіальні канали, тому люди з порушеннями слуху часто зустрічаються з бар'єрами при відвідуванні музеїв та інших культурних закладів.

На жаль, реальність показує, що для осіб з порушеннями слуху похід у музей часто супроводжується перешкодами.

Перше – відсутність візуальної інформації. Це означає, що експонати не мають текстових описів або субтитрованого відеосупроводу. Людина не може повноцінно сприйняти зміст експозиції.

Друге – нестача екскурсій жестовою мовою. Навіть якщо музей проводить екскурсії, далеко не завжди передбачено супровід перекладача жестової мови.

Третє – акустичні умови. У багатьох музеях є проблеми зі звукоізоляцією, шумом, що ускладнює користування слуховими апаратами або системами імплантаційного слухопротезування.

Четверте – персонал не підготовлений до комунікації з людьми з порушеннями слуху, не володіє навіть базовими фразами жестової мови.

Ми не маємо починати цю роботу з нуля. Існують документи, які чітко визначають обов'язки держав та установ, зокрема:

- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю закріплює право на рівний доступ до культурних цінностей.

- В українському законодавстві діють положення Закону «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю», а також постанова Кабінету Міністрів про забезпечення доступності об'єктів культури.

Цінними є приклади успішних практик в інших країнах (наприклад, США, країни Європи). *У США багато музеїв використовують планшети або сенсорні панелі з відеороликами жестовою мовою. У Європі існують мобільні додатки, які синхронізуються з експозицією та надають інформацію у зручному форматі – текстом, жестовою мовою або через субтитри. Ці рішення – не фантастика. Вони реальні й ефективні.*

Сучасні рішення для забезпечення доступності

Візуальні матеріали:

- ✓ Субтитри і титри: приклади використання у відеоматеріалах та інтерактивних експозиціях.
- ✓ Текстові описи: забезпечення детальних описів експонатів.
- ✓ Інфографіка та піктограми: використання візуальних символів для навігації та надання інформації.

Технології:

- ✓ Мобільні додатки з текстовими та візуальними гідами.
- ✓ QR-коди з посиланнями на інформацію жестовою мовою.
- ✓ Системи індукційних петель для слухових апаратів.

Жестова мова в музеях: ключовий елемент інклюзії

- Екскурсії жестовою мовою: організація регулярних екскурсій із перекладачем жестової мови.
- Відеогіди жестовою мовою: створення відеоматеріалів із перекладом основної інформації про музей та його експонати.
- Навчання персоналу основам жестової мови: забезпечення можливості базового спілкування з відвідувачами.

Навчання та підвищення кваліфікації персоналу

- Важливість навчання персоналу: підвищення обізнаності про потреби відвідувачів з порушеннями слуху.
- Програми навчання: організація тренінгів з основ жестової мови, етикету спілкування та використання допоміжних технологій.
- Залучення експертів: співпраця з організаціями, що представляють інтереси осіб з порушеннями слуху.

Фінансування та підтримка інклюзивних проєктів

- Джерела фінансування: державні програми, гранти, спонсорська підтримка.
- Залучення громадськості: організація збору коштів та волонтерська допомога.
- Державно-приватне партнерство: співпраця між музеями, бізнесом та громадськими організаціями.

Майбутнє доступних музеїв в Україні

- Розвиток технологій: інтеграція нових технологічних рішень для покращення доступності (наприклад, штучний інтелект для перекладу жестовою мовою у реальному часі).
- Розширення співпраці: залучення більшої кількості музеїв до інклюзивних ініціатив.
- Підвищення обізнаності: проведення інформаційних кампаній для привернення уваги до потреб відвідувачів з порушеннями слуху.

Серед українських музеїв уже є позитивні приклади: в окремих із них створено відеогіди жестовою мовою, обладнано зали індукційними петлями. Це ще поодинокі ініціативи, але вони показують, що зміни можливі.

Один із найважливіших аспектів у цьому питанні – навчання працівників. ***Персонал повинен не лише знати, що таке інклюзія, а й уміти спілкуватися та реагувати на потреби людей з порушеннями слуху.*** Це можна забезпечити шляхом:

- Тренінгів з жестової мови
- Навчання правилам етикету
- Ознайомлення з технічними засобами підтримки

Узагальнюючи, зазначимо, що для відвідувачів з порушеннями слуху музей повинен мати такий вигляд:

- У кожного відвідувача є персоналізований гід мовою жестів.
- Штучний інтелект у режимі реального часу перекладає екскурсію.
- Усі відео – з субтитрами, а співробітники – підготовлені до інклюзивного спілкування.

Це не мрія, а цілком досяжна реальність за умов системної роботи.

Отже, доступність музеїв для осіб з порушеннями слуху – це не лише дотримання міжнародних і національних стандартів. Це – прояв поваги до людської гідності, внесок у формування суспільства, в якому

кожен почувається важливим. Музей має бути відкритим простором, в якому кожна людина, незалежно від порушення слуху, може пізнавати, надихатися та відчувати себе частиною культурного процесу.

Шляхи забезпечення доступності для осіб з порушеннями слуху	
Субтитри та відео з жестовою мовою	Більшість музеїв використовують мультимедійні матеріали, відеоекспозиції, інтерактивні інсталяції. Важливо, щоб такі матеріали були оснащені субтитрами або мали переклад жестовою мовою.
Аудіогіди з текстовим супроводом	Стандартні аудіогіди повинні мати альтернативу у вигляді текстових матеріалів або цифрових додатків, що дадуть можливість особам з порушеннями слуху повністю сприймати інформацію.
Екскурсії з перекладом жестовою мовою	Проведення спеціальних екскурсій із залученням сурдоперекладачів або використанням сучасних технологій жестової мови сприяє повноцінному культурному досвіду.
Візуальна інформативність	Інформаційні таблички, інфографіка та інтерактивні панелі, детальні описи експонатів, візуальні символи для навігації можуть бути ефективним способом передачі інформації без необхідності звукового супроводу.
Сучасні цифрові технології	Мобільні додатки з адаптованими матеріалами та візуальними гідами, QR-коди для завантаження текстових описів експонатів, а також віртуальні тури з текстовим або жестовим супроводом значно покращують доступність музеїв.
Акустичні проблеми у приміщеннях музею	1. *Надмірний рівень фонових шумів* Велика кількість відвідувачів створює шумовий фон, що заважає розпізнавати звуки. Робота кондиціонерів, вентиляції або інших технічних систем додає небажаний шум. Відлуння кроків і голосів у великих залах підсилює загальну акустичну плутанину.

	2. *Відлуння та реверберація* Високі стелі та тверді поверхні (бетон, мармур, скло) сприяють відбиванню звуку, що робить мову нерозбірливою. Затримка відбитого звуку ускладнює розпізнавання слів, особливо для тих, хто користується слуховими апаратами або кохлеарними імплантами. 3. *Відсутність або недостатність звукоізоляції* Якщо в музеї проводять кілька екскурсій одночасно, звукові хвилі змішуються, що ускладнює сприйняття інформації. Відсутність окремих тихих зон може бути проблемою для людей із сенсорними чутливостями. 4. *Проблеми з якістю та гучністю аудіоінформації* Аудіогіди можуть мати слабкий або неякісний звук, який важко розпізнати навіть зі слуховими апаратами. Не всі аудіоматеріали мають текстові альтернативи чи жестову мову. 5. *Відсутність систем звукової індукції* У багатьох музеях немає FM- або Bluetooth-систем для підключення слухових пристроїв, які допомагають користувачам отримувати чистий звук без сторонніх шумів.
Персонал	Однією з основних проблем у забезпеченні доступності музеїв для осіб з порушеннями слуху є недостатня підготовка персоналу. Навіть за наявності відповідних технічних засобів та адаптованих експозицій, комунікаційні бар'єри між відвідувачами та співробітниками музею можуть суттєво ускладнювати інтеграцію людей з порушеннями слуху в культурне середовище.

	Шляхи вирішення ➢ Тренінги для персоналу – навчання базових фраз жестової мови, ефективній невербальній комунікації та методам залучення відвідувачів із порушеннями слуху. ➢ Розробка інструкцій – створення зрозумілих алгоритмів дій для працівників, щоб вони знали, як допомогти таким відвідувачам. ➢ Використання візуальних засобів комунікації – наявність блокнотів, планшетів або інформаційних стендів, що допомагають встановити контакт із відвідувачами. ➢ Зміна культури обслуговування – проведення просвітницьких кампаній серед музейних працівників щодо важливості доступності та інклюзії.
Музейний простір має бути відкритим для всіх, а персонал – готовим допомогти кожному відвідувачу відчути себе комфортно!	

Рекомендована література

Малинович Л. М., Адамюк Н. Б. Технології забезпечення комунікативної доступності освітнього середовища для осіб із порушеннями слуху: методичні рекомендації. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2023. 110 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/739461/

Кульбіда С. В. Лінгводидактичні засади вивчення української жестової мови: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2019. 238 с.

Шевченко В. М. Застосування цифрових технологій у роботі з дітьми з порушенням слуху. 2023. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739180

Жестівник української жестової мови: мовний словник / Кульбіда С. В., Адамюк Н. Б., Дробот О. А., Замша А. В. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 303 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732056

Круглик О. П., Горлачов О. С. Значення слухового сприймання у процесі здійснення сурдоперекладу для осіб із порушеннями слуху // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2022. №. 43. С. 39-48. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2022.43.04

Світлана ГЕРАЩЕНКО, Ольга МАРУДА

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙ ДО МУЗЕЮ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Люди з інтелектуальними порушеннями (далі – люди з ІП) є соціальною групою, яка особливо потребує культурного ресурсу. Музеї, театри, музичні й мистецькі заклади є тими партнерами, у співпраці з якими провідні світові суспільства забезпечують людям з ІП можливість повноцінного життя та персонального розвитку. Відвідування музеїв людьми з ІП впливає на розвиток функцій мозку та на їхній психологічний стан: зниження тривожності, розслаблення, позитивний настрій. Музеї є чудовим простором фасилітації соціальних зав'язків та взаємодій між людьми, а музейні колекції мають потужний потенціал для пізнання та персоналізації людини.

Включення людей з інвалідністю до місцевих спільнот

- Включення до місцевих спільнот – правова гарантія для людини з інвалідністю за статтею 19 «Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю».
- Це – один із ключових інструментів демократії. Люди з інвалідністю мають право користуватися спільними культурними та інформаційними ресурсами у доступних для них форматах.
- Вони мають право бути інформованими про ключові суспільні процеси, щоб бути у змозі здійснювати свої громадянські права, контролювати своє життя і робити вибір.

  До чого тут музеї? Відвідування музеїв чи інших закладів культури – природна і важлива складова життя людини як соціальної істоти. Музеї є колосальним інформаційним та психологічним ресурсом для людини. Дослідження свідчать про кореляцію між практиками музейного (культурного) дозвілля та оцінкою людиною якості свого життя як щасливого (wellbeing, happiness).
- З іншого боку, ***якщо людина з інвалідністю потребує соціалізації, то музеї – чи не найкраща локація для початку її включення до місцевої спільноти.***
- Ідеальна картина: людина з інвалідністю живе автономно з необхідним рівнем підтримки, має роботу, перебуває у товариських стосунках з колегами по роботі та по реабілітаційному центру, з родичами, має активне приватне,

зокрема культурне життя. У вихідний день чи у вільний час ця людина відвідує музеї, театри, концерти, отримуючи справжню насолоду.

- Важливим аспектом інклюзії у культурній, зокрема музейній сфері, є значуща участь людей з інвалідністю у плануванні, розробці та, особливо, у тестуванні послуг та продуктів, адресованих цій цільовій аудиторії.
- Така партисипативна модель діяльності музеїв згідно із принципом ***«Нічого для нас без нас!»*** має величезні переваги для обох сторін взаємодії.

Бар'єри, які перешкоджають включенню

Бар'єрами, які перешкоджають повноцінному включенню людини з ІП у контакт із музеєм, її позитивному сприйняттю музею та його програм можуть стати будь-які обставини, які обмежують чи блокують орієнтацію відвідувачів/ок у тій чи іншій ситуації візиту, заважають розумінню ними змісту музейних повідомлень та негативно впливають на їхні відчуття чи емоції.

Серйозним бар'єром для успішного включення є певне чи повне нерозуміння людиною з ІП суті музею як явища, смислу візиту до музею та своєї ролі як учасника/ці заходу, масштабів простору музею, тривалості візиту та, відповідно, зусиль, потрібних на участь у програмі; незнання правил поведінки в музеї та очікувань музею від участі у заході людини з ІП.

Ці та інші аспекти не (повного) розуміння ситуації можуть викликати в людині з ІП тривожність та інші дискомфортні відчуття, які заблокують отримання нею задоволення від візиту, а отже і позитивного розвитку її навичок та знань

Люди з інтелектуальними порушеннями

- Експерти ВООЗ констатують, що кількість людей з інтелектуальними порушеннями зворотно корелює з рівнем економічного і соціального розвитку країни. У країнах, що розвиваються, відсоток молодих людей до 18 років із тяжкою формою ІП досягає 4,6%, а в розвинених країнах – 0,5-2,5%.
- За даними МОЗ України, на кінець 2013 року в Україні на обліку служби охорони психічного здоров'я перебувало понад 276 тисяч осіб із інтелектуальними порушеннями. Із них 56609 – діти до 18 років.

- За чинною в Україні Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду (МКХ-10), розрізняють чотири ступені медичного діагнозу «розумова відсталість»: *легкий, помірний, важкий та глибокий.*

Взаємодія із людьми з ІП

З-поміж загальних характеристик людей з ІП варто окремо виділити низку особливостей, які можуть вплинути на взаємодію працівників музею із відвідувач(к)ами з ІП від час візиту:

- уповільнене сприйняття інформації: для розуміння нового матеріалу людині з ІП, зазвичай, потрібно більше часу та помірний темп спілкування, а також кількаразове повторення ключових слів/понять.
- особливості сенсорного сприйняття, індивідуальна реакція на сенсорні перевантаження: гучний звук, швидкий рух, велика кількість людей та речей тощо;
- особливості сприйняття ситуацій та комунікації (залежать більше від усталених стереотипів поведінки людини, ніж від рівня її інтелекту);
- звичка до усталеного розпорядку, гострі реакції на неочікуване;
- буквальне розуміння змісту, складнощі у розумінні абстрактних понять, переносних значень слів, порівнянь;
- слабка здатність до емпатії, розуміння чужих почуттів;
- труднощі з усвідомленням та описом власних емоцій.

Формат легкого читання як інструмент доступності

Переважна більшість людей ІП мають труднощі зі сприйняттям текстів, усних або письмових.

Важливим засобом подолання цього бар'єру є доступна мова.

Це – інструмент створення чи адаптації тексту до психологічного, лексико-граматичного, а також графічного формату, доступного багатьом людям з ІП. Усе більше музеїв у світі транслюють свої повідомлення також і у форматі *легкого читання*, а також пропонують доступні для людей з ІП послуги та продукти.

Стандарти формату легкого читання (easy-to-read) допоможуть адаптувати різні друковані музейні тексти – книги, буклети, квестові аркуші, етикетки, анотації, а також усі цифрові тексти – в аспекті доступності.

Слід наголосити, що у кожному випадку адаптації чи створення музейної послуги або продукту доступною мовою важливо тестувати матеріал за допомогою цільової авдиторії – людей з ІП.

Як створити (адаптувати) музейний текст у форматі легкого читання?

- **Зміст та смислові складнощі**

Відповідність змісту та рівня смислової складності доступного тексту можуть кардинально відрізнятися для різних груп людей з ІП.

Утім, позаяк більшість людей цільової групи мають слабкий та помірний рівень інтелектуальних порушень, то основним видом доступного музейного продукту можна вважати текст, що відповідає освітньому рівню учнів початкової школи.

У кожному разі, змістова і смислова доступність продукту має бути протестована за участі декількох представників цільової групи.

- **Слова та звороти**

- Використовуйте загальновживані (високочастотні) слова та звороти.
- Короткі прості слова доступніші за довгі складні. Водночас тексти, адресовані дорослим, не мають звучати «по-дитячому».
- Необхідні у тексті складні слова (іншомовні або спеціальні) слід тут-таки пояснити просто. Одне складне слово можна пояснити декілька разів упродовж тексту (письмового чи усного).
- Уникайте займенників. Краще повторити іменник. Не варто боятися тавтології.
- Уникайте синонімії. Консистентність слововжитку: для одного значення використовується одне і те ж саме слово. Знову-таки, не варто боятися тавтології.
- Висловлюйтеся конкретно. Уникайте абстрактних понять. Уникайте полісемії, слів та зворотів з переносним значенням, фразеологізмів та інших складних фігур мовлення: метафори, метонімії, перебільшення.
- Стежте за логікою, пильнуйте смисловий зв'язок між думками (реченнями, абзацами) одного тексту.
- Уникайте жаргонізмів, спеціальних слів чи спеціальних значень слів.

- Уникайте абревіатур і скорочень. Усі слова, включно з одиницями вимірювання (кг, см, ст.) пишемо повністю (кілограмів, сантиметрів, століть).
- Уникайте великих чисел, а також відсотків. Краще, де можливо, спростити до суті: мало, набагато менше, багато, дуже багато.
- Уникайте деталізації часу (роки, дні, години, хвилини). Краще: нещодавно, давно, середина місяця, початок дня, увечері. Проте – є винятки: наприклад, варто точно зазначити час початку музейної програми.
- Якщо потрібно зазначити точну дату, пишіть її повністю: 8 серпня 1974 року.
- Прості числа завжди пишіть цифрами, а не словами.
- Використовуйте арабські цифри, а не римські.
- Телефонні номери пишемо з пробілами чи дефісами +380 44 235 32 90, +380-44-236-52-69.
- Уникайте складних символів на кшталт №, %, ?, *, @ тощо.
- Якщо ця інформація дуже потрібна – дайте пояснення словами.

➢ **Будова речень**

- Будуйте прості короткі речення, до 7-10 слів. Прості за структурою: 1 підмет, 1 присудок. Якщо основний зміст не постраждає від вилучення певного слова, це слово краще прибрати.
- 1 речення = 1 проста думка. Діліть складніші думки та речення на декілька простих та коротших.
- Кожне речення на письмі починайте з нового рядка.
- Використовуйте пряме персональне звертання на «ви» чи «ти». Безособові форми, на кшталт «відвідувачі», «учасники», складніше розуміти.
- Позитивне повідомлення зрозуміліше за негативне. У міру змоги уникайте використання частки «не».
- Активне дієслово сприймається легше за пасивне.
- Уникайте умовного способу: зробив би, хотіла б.
- Уникайте складної пунктуації: двокрапок, крапки з комою, багатьох ком.
- Уникайте посилань, зносок, приміток.

➢ **Візуальне оформлення доступного тексту**

- Діліть текст на теми та підтеми. На письмі виділяйте частини тексту візуально.
- Давайте короткі змістовні заголовки, які виражають головну ідею частини тексту.
- Дбайте про обсяг тексту, це впливає психологічно. Краще три брошури, менші за розміром, ніж одна брошура на багато сторінок. Чим менше тексту на сторінці, тим він психологічно доступніший.
- Широкі поля полегшують сприйняття тексту.
- Уникайте переносів слів.
- 1 речення – 1 рядок (абзац). Якщо рядок закороткий, можна перенести частину речення, але при цьому не слід розривати смислові (та граматичні) цілості.
- Абзаци виділяйте додатковими інтервалами.
- Не переносьте частину речення на іншу сторінку.
- Текст не має йти по картинці.
- Важлива висока чіткість друку, контрастність тексту щодо тла. Для визначення рівня контрастності скористайтеся онлайн-чекерами контрасту. Контрастний текст темним тоном на світлому тлі має переваги доступності перед контрастним світлим текстом на темному тлі.
- Застосовуйте доступні шрифти. Без засічок і прикрас, «круглі» за формою, з достатнім проміжком між літерами. Серед стандартних шрифтів такими є, зокрема, Arial, Calibri, Tahoma.
- Уникайте курсиву, капслоку, виділення частин тексту надто жирним стилем, іншим кольором або розрядкою літер. Не використовуйте додаткові надрядкові чи підрядкові символи, зміщення літер.
- Дотримуйтесь достатнього розміру шрифту. Рекомендований мінімум для книги: 14 (для деяких шрифтів – 16).
- Використовуйте один шрифт упродовж усього тексту. Ще один доступний шрифт можна застосувати для заголовків.
- Використовуйте 1 тип маркерів (заголовків, списків, ключових слів чи речень тощо) упродовж усього тексту.
- Інфографіка може полегшити розуміння тільки якщо вона проста.

- Зарівнюйте текст до лівого краю. Вільний правий край гарантує рівну відстань між словами. Не застосовуйте «червоний рядок».
- Нумеруйте сторінки.
- Використовуйте матовий папір. Глянець заважає читанню.
- Оберіть зручний формат для читання та фотокопіювання (А5, А4, А3).

➢ **Доступні ілюстрації**

- Ілюстраціями до тексту легкою мовою можуть бути фотографії, малюнки, піктограми, таблиці, діаграми.
- Важливо, щоб ілюстратор/ка мав/ла достатнє уявлення про цільову групу, якій адресовано текст з ілюстраціями.
- Ілюстрації мають містити чіткі, крупні зображення без зайвих елементів. Важливим для малюнків є високий контраст фігури і тла, для фото – висока якість та різкість. Доступність ілюстрацій має бути протестована тестувальниками/цями.
- Варто обрати єдиний стиль ілюстрацій для всього тексту.
- Дотримуйтесь постійного принципу розміщення ілюстрацій щодо частин тексту (праворуч, ліворуч, під тощо) упродовж усього тексту.
- Важливо, щоб 1 ілюстрація відповідала 1 одиниці тексту (реченню або абзацу).
- Зображення (фотографії, малюнки, піктограми) мають бути «іконічними» – такими, що максимально візуально співвідносяться з об’єктом чи явищем, яке вони позначають.
- Певне поняття (слово) має корелювати із певним (одним і тим самим) зображенням.
- Таблиці та діаграми мають бути гранично простими. До таблиць і діаграм потрібно дати прості пояснення.
- Кольорові картинки є більш доступними за чорно-білі (для людей, які не мають порушень кольорового зору).

Інклюзивна екскурсія

Легка мова як інструмент доступності має бути також застосована для різних форм усного спілкування у музеї.

Легка мова допомагає людям з ІП зрозуміти повідомлення, а також надихає їх брати активнішу участь у спілкуванні, проявляти ініціативу, що в результаті істотно посилює позитивні враження і наснагу, котрі отримують люди з ІП від досвіду спілкування в музеї.

Найбільш поширеним форматом керованого відвідування музею була і залишається *екскурсія*.

Загальні організаційні параметри

- ✓ Обсяг екскурсійної групи. Оптимальною є група від 5 до 10 осіб цільової аудиторії плюс необхідний супровід (1-2 особи для групи людей з ІП легкого ступеня, більше – для людей з ІП помірного ступеня). Якщо в групі менше 5 людей – може забракнути групової динаміки, якщо більше 10 – може бути замало персонального простору та уваги для кожного/ої.
- ✓ Тривалість екскурсії – до 1 години.
- ✓ Присутність/відсутність інших відвідувачів/чок у музеї. Для деяких людей з ІП (наприклад, для груп людей з РАС) присутність інших людей у музеї може бути чинником відволікання уваги чи сенсорного дискомфорту. В такому разі краще спланувати візит на час, коли в музеї буде мінімум відвідувачів. Однак для більшості людей з ІП слабкого чи помірного ступеня присутність інших людей в музеї не заважає. З іншого боку, «видимість» людей з інвалідністю у музеях є важливою для подолання суспільної стигми та стереотипів про інвалідність.

Важливість підготовчого етапу

Перший візит до музею, як і до будь-якого іншого нового місця, може стати для людини з ІП значним стресом. Для його пом'якшення, а також для посилення ефективності відвідування рекомендується провести для групи людей з ІП попереднє підготовче заняття, на якому розглянути базові питання:

що таке музей?

для чого ходять у музей?

що чекає на мене в музеї?

що я робитиму в музеї?

які є правила поведінки в музеї? тощо.

Мова

В аспекті складності мови (слова, звороти, речення) легке мовлення як формат послуговується тими ж керівними принципами, що й легке читання. Простота слів і речень, консистентність слововжитку, повторення ключових понять тощо.

Зміст екскурсії

Зміст екскурсії (тема та її головні аспекти) ведучий/ча визначає або уточнює залежно від конкретних цілей і завдань заходу, що конкретизуються у ході обговорення із замовником/цею послуги.

Зокрема, з організаційним партнером можна обговорити набір ключових понять, на яких буде зроблено фокус, види активностей (розповідь, бесіда, гра, творча практика). Як правило, для груп людей з ІП оптимальною буде коротка прогулянка музеєм на 2-4 локації (зали) і приблизно така ж кількість спеціальних тематично й логічно пов'язаних фокусів (підтем/ ключових слів).

До кожної підтеми варто дібрати декілька (2-4) музейних об'єктів, які:

✓ візуально доступні (розташовані на відстані видимості, добре освітлені, можуть бути одночасно оглянуті групою до 10 людей);

✓ доступні для розуміння та виразні в тому аспекті, про який іде мова (зображення, матеріал, техніка тощо). Із запланованих об'єктів ведуча/чий зможе під час екскурсії обрати для розгляду лише деякі, залежно від конкретної потреби та ситуації спілкування.

Плануючи хронометраж, варто у рамках кожної теми виділити достатні часові періоди для вільного обміну враженнями та думками.

У рамках окремої теми екскурсії існує низка загальних питань, доречне і домірне включення яких до екскурсії на відповідному для учасників/ць рівні складності буде корисним:

✓ Базові знання про світ. Наприклад, уявлення про форми, кольори, пори року, види тварин і рослин, частини архітектури, види меблів, частини тіла, розпорядок дня, гроші тощо.

✓ Настрій, емоції, відчуття людей. Дуже важливий аспект змісту кожної інклюзивної екскурсії. Людям з ІП часто складно усвідомлювати та висловлювати власні почуття та відчуття, а також складно співчувати іншим. Тому під час екскурсії варто намагатися ненав'язливо «прокачувати» ці навички: помічати настрій та емоції учасників/ць, запитувати про це (заохочуючи зокрема через участь у розмові осіб супроводу), говорити про почуття людей, пов'язаних із музейними предметами, або про власні почуття: називати емоції, пояснювати їхні причини.

✓ Морально-етичні питання. Обговорюючи музейні матеріали, важливо звертати увагу на позитивні й негативні риси характеру та

вчинки людини, говорити про цінність добрих стосунків між людьми: дружби, поваги, підтримки, турботи, любові.

✓ Персональні відчуття, враження, смаки, уподобання учасників/ць групи. Люди з ІП не завжди відчувають межу між своїм я та світом довкола, в тому числі на фізичному, тілесному рівні. ***Музей – ресурсний простір для розвитку самовідчуття, самоусвідомлення та самоокреслення.*** Ведучій/чому варто заохочувати учасників/ць (і тут найкраще працює власний приклад та приклад від осіб супроводу) ділитися з іншими суб'єктивними враженнями та особистими життєвими історіями.

Тактильні матеріали

Задіяння лише дистанційних відчуттів, слуху і зору є методологічно недостатнім для інклюзивної екскурсії. Сприйняття нової інформації, зокрема концентрація уваги і пам'ять працюють краще, коли активізовано також і тактильний канал.

Тому ведуча/чий мають продумати і дібрати найбільш доречні та виразні з огляду на тему (підтеми) екскурсії, а також повністю безпечні для групи тактильні матеріали.

Добре, коли кожна підтема екскурсії має своє тактильне підкріплення. Звісно, виготовлення тактильних копій експонатів є дуже дієвим кроком музею назустріч людям з інвалідністю, зокрема і людям з ІП. Однак і вдало дібрані предмети реквізиту є вагомим інформаційним підкріпленням.

Додаткове візуальне підкріплення

Деякі люди з ІП мають ослаблену слухову та короткотермінову пам'ять. Для них особливо корисно мати додаткові візуальні матеріали: прості ілюстрації до тем та історій, піктограми правил або дій (інструкцій), чітко і крупно написані ключові слова.

Для полегшення розуміння учасниками/цями змісту екскурсії дуже важливо, щоб ведучий/ча приділили увагу виразності невербальних аспектів свого мовлення.

Жести, міміка (виразна артикуляція слів, а також передача емоцій) та демонстрація дій, про які йде мова в екскурсії – усе це також є ефективними засобами візуального підкріплення розповідей, пояснень, запитань.

Зміна видів активності: ігри

Розповіді ведучого/чої та спільні розгляди-обговорення тем екскурсії/музейних об'єктів варто чергувати з простими ігровими

завданнями, наприклад, на пошук предмета за описом, складання пазлу, вгадування речі/матеріалу на дотик тощо.

Ігри завжди додають емоційного тонусу, азарту і веселощів.

Перемикання емоційного та моторного регістрів сприяють відпочинку, відновленню уваги, а отже, комфортнішому стану людини в музеї.

Творча практика як важливий компонент

Інклюзивну музейну екскурсію деякі західні автори відносять до різновиду імпресивної (рецептивної) музейної терапії, терапії враженнями.

Іншим різновидом музейної терапії є експресивна (креативна) – терапія творчістю.

Для багатьох людей з ІП, які мають труднощі з вербальною комунікацією, творча мистецька практика є дієвим каналом самовираження, самопізнання, саморегуляції та спілкування зі світом.

Тому дуже добре, коли в одному музейному візиті поєднуються обидва формати: за тематичною екскурсією залами музею слідує певна творча практика. Добір техніки і засобів для творчого компоненту музейник/ця здійснює з огляду на фокусні теми екскурсії та можливості групи.

Проведення екскурсії. Важливі моменти доступності

Нижче подано низку моментів, які, з нашого досвіду, варто враховувати при проведенні музейної екскурсії для людей з ІП для досягнення найкращого результату:

✓ Забезпечення психологічної доступності музею. Гостинність музею і комфорт учасників/ць. Ведуча/ий має особисто зустріти групу та допомогти учасникам/цям скористатися гардеробом, касою, вбиральнею. Бажано познайомитися персонально з кожним учасником/цею та роздати бейджі з іменами, щоб в ході спілкування звертатися до кожної людини на ім’я. Ведучий/ча також повинна мати бейдж з іменем. Важливо, щоб ведучий/ча спілкувалися з групою привітно і розслаблено, адже настрій і стан ведучої/го передається учасникам/цям. А гарний настрій і комфорт людини – це головна умова будь-яких позитивних зрушень. Окрім усього, саме по собі комфортне перебування у музеї вже є для людини з ІП позитивним досвідом соціалізації, а отже, успіхом і розвитком.

✓ Темпоритм спілкування має бути комфортним/пристосованим до конкретної групи людей з ІП. Тут немає універсальних порад:

темпоритм може бути і дуже повільним. Налаштування на оптимальний для групи темпоритм починається із першої хвилини зустрічі. Навіть за найповільнішого темпу спілкування важливо надавати учасникам/цям достатньо часу на обдумування та висловлення відповіді до кінця. Це може бути незвично і некомфортно для ведучого/чої, проте це важливий аспект ефективності екскурсії для людей з ІП, тож музейникам/цям варто вчитися уповільнюватися.

✓ Інформування учасників/ць про рамки/правила взаємодії. На початку екскурсії важливо нагадати учасникам/цям правила поведінки в музеї. Доречними будуть прості іконічні піктограми основних музейних обмежень (не торкатися руками експонатів та вітрин, не їсти в залах, не бігати і не кричати, фотографувати без спалаху) на додаток до тих, що є звичними для місць громадського користування.

✓ Орієнтування учасників/ць у змісті, просторі та часі. Основну частину екскурсії варто розпочати з нагадування назви музею, простого опису складу колекції, базового орієнтування учасників/ць у просторі музею, а також у структурі та тривалості екскурсії. Якщо люди з ІП прийшли у цей музей не вперше, варто розпочати екскурсію зі згадки про минулу подію і продовжити розповідь з опорою на минулі враження.

✓ Рівна частка ресурсу для всіх учасників/ць заходу. Це дуже важливий момент проведення екскурсії. Йдеться про декілька моментів.

По-перше, про оптимальне для всіх учасників/ць розміщення у просторі.

По-друге, важливо стежити за тим, щоб позитивна персональна підтримка з боку ведучого/чої (зокрема, контакт очима, усмішка, персональне звертання, короткий діалог, похвала, доречний фізичний контакт – торкання плеча, потиск руки тощо) була достатньою та розподілялася між учасниками/цями екскурсії рівномірно.

По-третє, часто через недостатню сформованість думки чи недоліки артикуляції репліка учасника/ці є незрозумілою для ведучого/чої. Не слід нехтувати такою відповіддю – це може образити чи засмутити людину. Краще чесно зізнатися у нерозумінні й перепитати, попросити пояснити іншими словами, показати на предмет, який може допомогти розумінню.

У таких випадках часто є помічними особи супроводу. Ефективним інструментом справедливого розподілу інформації є

гучне й чітке озвучування (за потреби, і перефразування) ведучим/чою відповідей когось із учасників/ць для всієї групи.

Запитання до групи як інструмент активізації контакту, уваги та мислення

Варто наперед продумати низку запитань, на які учасники/ці зможуть легко відповісти. Добре, коли просте запитання потягне за собою різні відповіді (наприклад, що сподобалося найбільше?).

Можна запитувати і зовсім прості речі: чи це велика зала, чи є у залі вікна, чи є у залі зображення тварин? А потім запросити поміркувати або пофантазувати: а як ви гадаєте…?

Будьте обережні у кількості: забагато запитань чи заскладні запитання можуть демотивувати людей з ІП. Утім, ***запитання «про запитання» (чи хтось має запитання?), про втому (чи ви втомилися?) і про туалет (чи хтось хоче в туалет?) варто включити до програми кожної екскурсії.***

✓ Розгляд музейного об'єкта. За нашим досвідом, розгляд музейних об'єктів та просторів часом дуже продуктивно починати із запитань: що це таке? що ви бачите? У відповідях на такі та подальші запитання ведучий/ча знаходить той ґрунт знань і вражень, на якому зможе ефективно побудувати опис предмета розгляду. Опис об'єкта від ведучої/ого має бути стислим та логічним: від загального до ключових деталей.

✓ Запитання від групи. Дуже цінний інструмент партисипації. У більшості випадків варто на самому початку заходу одразу після знайомства запросити учасників/ць ставити запитання, ділитися враженнями та думками. Можна запропонувати подавати певні знаки (підняти руку), коли є бажання висловитися. У маленьких групах можна запропонувати учасникам/цям не соромитися вільно говорити у будь-який момент.

✓ Позитивні меседжі, позитивна підтримка, позитивний емоційний фон. Незалежно від того, якою є конкретна тема розмови, ваша подача матеріалу, сама риторика мовлення має бути оптимістичною, зачіпати ті чи інші позитивні аспекти життя, акцентувати на радощах, на приємному, комфортному, доброму, веселому, на силі людини та її перемогах.

Важливо пропонувати учасникам/цям позитивні рольові моделі, помічати їхню позитивну, бажану поведінку та відзначати це.

Створювати ситуації успіху (успішної відповіді на запитання, виконання завдання тощо) та відзначати цей успіх. Це наснажує загалом, а також підтримує тонус у конкретній ситуації спілкування.

Сприйняття складної поведінки як комунікації. Люди з ІП через різні причини можуть порушувати норми поведінки.

Важливо розуміти, що будь-яка їхня поведінка є комунікацією, у тому числі складна, і сприймати це як важливе повідомлення.

Люди супроводу можуть допомогти правильно зрозуміти таку поведінку.

Рекомендована література

Кравченко Р., Рудик Г. Доступність музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями: методичні рекомендації. 2020. URL: https://khanenko.museum/assets/media/museumaccessibilitymentaldis.pdf

Stephen Kaplan, Lisa V. Bardwell, Deborah B. Slakter .The Museum as a Restorative Environment// Environment and behavior. Vol 25, № 6, 1993. pp. 725-742. URL: https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/67383/10.1177_0013916593256004.pdf?sequence=2

Jan Packer Nigel Bond. Museums as Restorative Environments.// Curator. The Museum Journal. 19 October 2010. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.2151-6952.2010.00044.x

Я збираюсь до музею: книга у форматі легкого читання / ВГО «Коаліція»; текст : Р. Кравченко, Г. Рудик ; малюнки : С. Міхно, О. Майорова, Д. Гальчинська та ін. Бровари : ТОВ «АНФ ГРУП», 2020. 28 с. URL: https://khanenko.museum/assets/media/pdf/brochureiamgoingtovisitamuseum.pdf

Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття. Постанова КМУ № 1046-р від 17 листопада 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1046-2023-%D1%80#Text

Сасіна І. О. Забезпечення інформаційної доступності для людей із когнітивними порушеннями (огляд міжнародних документів та досліджень) / Inclusion and Diversity. 2024. № 3. С. 67-71. URL: https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.3.12

Інформація для всіх: Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти. Методичний посібник. К.: ВГО «Коаліція», 2014. URL: https://drive.google.com/file/d/1HBkp4hFpbx07THTzMM87S34wp42dZ6_L/view?usp=sharing

Альона БОЛИШЕВА

ДОСТУПНІСТЬ МУЗЕЮ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ: ФІЗИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Сьогодні дедалі більшої актуальності набирає тема доступності музеїв для військовослужбовців із бойовим досвідом, важливості їхнього фізичного та психологічного комфорту під час відвідування цих установ та окреслення основних викликів, які стоять перед музейними працівниками.

Чому це важливо?

В Україні зростає кількість людей із травматичним досвідом війни, що впливає на психічне здоров'я усього суспільства. За даними ВООЗ та журналу The Lancet, війна суттєво позначається на ментальному стані 54% українців, спричиняючи тривожність, стрес та психічні розлади.

Окрім цього, багато людей стикаються з невизначеністю, втратою близьких, домівок та життєвих орієнтирів. ***Для військових інтеграція в суспільство може бути особливо складним процесом. І саме музеї можуть відіграти важливу роль у цій адаптації, якщо враховуватимуть специфічні потреби ветеранів та людей із травматичним досвідом.***

Це не лише виклик сьогодення, а й завдання для майбутніх поколінь. Розглянемо основні труднощі та шляхи їх подолання.

Фізичний комфорт військових із бойовим досвідом у просторі музею.

Коли говоримо про доступність для людей з різноманітними фізичними травмами внаслідок війни, потрібно враховувати не лише базову інфраструктуру музейного простору, а й забезпечення комфортних умов для відвідувачів. Військові та цивільні, які постраждали через війну і мають ампутації, пошкодження опорно-рухового апарату, часткову або навіть повну втрату зору, потребують особливого підходу. Так, пандуси та ліфти є необхідністю, але важливо також врахувати елементи, які забезпечують зручність при пересуванні: широкі проходи, спеціально облаштовані зони для відпочинку, доступні санвузли та підвищена увага до безпечності усіх маршрутів. Це дасть людям можливість не лише доступно переміщатися по музею, а й зберігати відчуття комфорту та

впевненості. Важливий момент – треба обов'язково мати зручні місця, де відвідувачі зможуть перепочити.

Приклад: у Лондонському музеї війни розроблені спеціальні маршрути для людей на кріслах колісних, а також встановлені тактильні мапи для осіб із порушенням зору.

Тому важливо подбати про:

- широкі проходи – мінімум 90 см для зручності пересування на кріслах колісних або з іншими обмеженнями мобільності;
- зони для відпочинку – розміщення зручних сидінь кожні 10-15 метрів для ветеранів, які потребують перерв;
- доступні санвузли – зручні для людей із фізичними обмеженнями;
- безпечні маршрути – наявність чітких вказівників та гарне освітлення, щоб уникнути травмування.

Після фізичної доступності важливо розглянути ***сенсорне сприйняття*** експозицій, оскільки багато військових та цивільних, які постраждали внаслідок війни, можуть мати підвищену чутливість до звуків та світла.

Наприклад, військовий, який пережив кілька років бойових дій, може мати сильну чутливість до звуків. Гучні звуки з аудіовізуальних приладів можуть викликати стресову реакцію. Тому важливо ретельно продумати організацію простору, щоб мінімізувати стресові фактори для відвідувачів з такою чутливістю. Одним із рішень є створення тихих зон або обмеження гучних звуків та використання м'якого освітлення під час таких екскурсій.

Приклад: в американських музеях запроваджено «тихі години», коли вимикають гучні аудіоінсталяції та зменшують інтенсивність освітлення.

Сприйняття інформації у музейному просторі.

Наступним кроком є забезпечення доступності інформації, особливо для тих, хто має проблеми із зором або когнітивні порушення. Дрібний текст і складна навігація можуть стати викликами для таких відвідувачів. Тому інформаційні матеріали повинні бути контрастними і читабельними, тобто написаними крупним шрифтом. Важливо також впровадити аудіогіди, щоб люди могли отримувати інформацію на слух.

Наприклад, для людей із порушеннями зору можна використовувати тактильні елементи або спеціальні шрифти (Брайля або висококонтрастні шрифти). Важливо також встановити позначення

для основних маршрутів, щоб відвідувачі могли безпечно орієнтуватись у просторі музею. Для людей із когнітивними порушеннями варто створювати спеціальні тематичні прогулянки, де інформація подаватиметься простими й короткими фразами, з мінімумом деталей та більш ясною й чіткою структурою. Це допоможе забезпечити максимальне сприйняття та розуміння.

Саме такі підходи зроблять музейний простір доступним та інклюзивним для всіх відвідувачів.

Психологічний комфорт військових.

Окрім фізичних бар'єрів, є й психологічні. Військові та цивільні, які пережили травматичний досвід війни, можуть стикнутися з емоційними труднощами під час відвідування музею. ***Деякі експозиції, наприклад, виставки на воєнну тематику, можуть викликати флешбеки або сильні емоції. Має бути альтернатива.*** Варто заздалегідь передбачити маршрути обходу експозицій, які можуть викликати тригери (наприклад, сцени бойових дій, фотографії поранених тощо).

У таких випадках важливо розмістити попереджувальні знаки про емоційний вплив певних експонатів, а також розробити маршрути для обходу цих складних зон. Можна організувати *зони тиші,* де відвідувачі зможуть перепочити.

Окрім того, було б корисно облаштувати психологічні кімнати для відновлення після напружених експозицій, а також передбачити можливість перервати екскурсію. Добре було б розробити інтерактивні матеріали, які допоможуть зменшити напругу, наприклад, *медитативні аудіогіди.*

Ще одним важливим аспектом, який сприяє психологічному комфорту людей із бойовим досвідом, є *розуміння їхніх поведінкових особливостей та вміння будувати з ними правильну комунікацію.* Для цього необхідно проводити для музейних працівників навчання і тренінги із психології травми, ненасильницького спілкування та першої психологічної допомоги у кризових ситуаціях. Також варто розробити інструкції з цих питань для працівників музею.

Відвідування військовими музеїв може стати важливою частиною процесу інтеграції ветеранів. Кожен культурний простір має потенціал сприяти підтримці та кращому розумінню через свою специфіку, що дає змогу військовим відчути зв'язок із культурною спадщиною та історією країни.

Запровадження спеціальних програм для ветеранів у сфері культури допоможе їм краще інтегруватись у суспільство. Це можуть бути заходи, лекції, семінари чи арттерапевтичні програми. Наприклад:

1. Культурні групи підтримки: зустрічі ветеранів для обговорення переживань через літературні читання, художні виставки, кінопокази.

2. Воркшопи з історії та мистецтва: використання мистецтва для реабілітації, що сприяє розвитку відчуття причетності до культурної спадщини.

3. Міжкультурний обмін: програми для обміну досвідом між ветеранами та цивільними шляхом спільної культурної діяльності.

Усі ці зміни сприятимуть залученню нової аудиторії, покращенню доступності та створенню сприятливого середовища для військових. Це позитивно вплине на їхню реабілітацію та інтеграцію у суспільство, надаючи підтримку в адаптації після служби. Доступність музеїв – це не лише про зручність, а й про повагу до тих, хто ризикував життям заради нас.

Пам'ятка

Як допомогти військовому під час нападу ПТСР

Що таке ПТСР?

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це стан, що виникає після пережитих важких подій: бойових дій, поранень, втрат чи інших травм. У такі моменти мозок «повертає» людину в ситуацію небезпеки, і вона може реагувати так, ніби знову перебуває на війні.

Військовий може бути дезорієнтованим, відчувати страх, небезпеку чи навіть проявляти агресію. Це не є проявом слабкості – це природна реакція організму на надмірний стрес.

Чому важливо знати, як діяти?

Кожен із нас може опинитися поруч у момент нападу. Правильна реакція свідків здатна полегшити стан військового та вчасно забезпечити медичну допомогу.

Алгоритм дій для свідків

1. Зберігайте спокій.

• Не кричіть, не робіть різких рухів.

• Ваш спокій допомагає стабілізувати стан людини.

2. Подбайте про безпеку.

• Приберіть небезпечні предмети довкола.

• Якщо поруч є люди, попросіть їх відійти.

3. Не підходьте ззаду.

• У момент нападу людина може «бачити» бойові події.

• Дотик або рух позаду може викликати неконтрольовану реакцію.

4. Встановіть контакт.

• Представтеся: «Я – Оксана».

• Запитайте ім'я військового: «Як тебе звати?»

• Звертайтеся по імені, впевнено і спокійно: «Андрію, ти в безпеці. Ми зараз у (назва місця)».

5. Дайте просте завдання.

• «Подивись на мене».

• «Візьми мене за руку».

• «Випий води».

Такі дії допомагають переключити увагу і повернути людину в реальність.

6. Не застосовуйте фізичної сили.

• Заборонено бити, трясти, стискати чи різко обіймати.

• Це може сприйматися як загроза і лише погіршить стан.

7. За необхідності викликайте швидку допомогу (103).

• Якщо людина втрачає контроль над собою чи загрожує собі та іншим – потрібне втручання медиків.

Пам’ятайте!

Наші військові щодня ризикують здоров’ям і життям заради України.

Ми, як суспільство, можемо виявити вдячність і підтримку, навчившись правильно реагувати у складних ситуаціях.

💙💛 Разом ми сильні.

ДОДАТОК 1

ДОСТУПНІСТЬ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ. НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ

Основні поняття

Маломобільні групи населення (МГН) – люди, що відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі. До МГН належать особи з інвалідністю, люди з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, літні люди, люди з дитячими візочками.

Особи з інвалідністю – особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними, сенсорними порушеннями.

В Україні станом на 2023 рік особи з інвалідністю, за офіційною статистикою, становили 6,6% населення, однак за час повномасштабної російсько-української війни кількість таких людей значно зросла. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оцінює, що близько 15% населення світу мають інвалідність.

У контексті питань доступності громадського простору людей з інвалідністю можна поділити на такі цільові групи:

- люди з порушенням опорно-рухового апарату (які використовують при пересуванні крісла колісні різних типів);
- люди із порушенням опорно-рухового апарату, які використовують при ходінні тростини, милиці, ходунці, протези тощо) або пересуваються без допоміжних засобів переміщення та мобільності;
- люди з порушенням зору (люди зі зниженим зором, слабозорі);
- люди з глибокими порушенням зору (незрячі);
- люди з порушенням слуху (слабочуючі, глухі);
- люди із когнітивними порушеннями (люди з інтелектуальними порушеннями, із психічними порушеннями, із розладами нервової системи);
- люди, які мають інвалідність за загальними захворюваннями.

УНІВЕРСАЛЬНІ ОЗНАКИ ДОСТУПНОСТІ

Планування будь-якого простору необхідно здійснювати, враховуючи загальні умови доступності (безпеки, можливості, зручності, комфорту, інформативності). Для розуміння, що таке

загальні умови, треба враховувати основні інтереси МГН під час пересування, перебування на вулиці, транспорті, у приміщенні тощо, при отриманні інформації чи послуг у громадському просторі.

Доступність закладів культури

Фізична доступність

Інформаційна доступність

Доступність послуг

НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ

Україна стоїть на шляху впровадження принципів універсального дизайну у проєктуванні та будівництві будівель і споруд. На сьогодні є чинними **ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд.** Основні положення (чинні від 1 квітня 2019 року) із внесеними у 2025 році Зміною 1 та Зміною 2[1].

Державні будівельні норми (ДБН) України – нормативно-правові акти, затверджені центральним органом виконавчої влади з питань будівництва та архітектури.

Міжнародні стандарти

ISO 21542:2021 Building construction – Accessibility and usability of the built environment (Будинки та споруди. Доступність та зручність використання побудованого середовища).

EN 17210:2021 Accessibility and usability of the built environment – Functional requirements (Доступність і зручність використання створеного середовища. Функціональні вимоги).

Витяг із документа

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД

ДБН В.2.2-40:2018

1 СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ

Ці норми поширюються на проєктування, будівництво нових та реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт існуючих житлових будинків та громадських будівель і споруд, а також на розумне їх

[1] Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3622203486843700817/2025-04-30/7581de4e-8c74-4f97-ab42-dc6639d54eef.pdf

пристосування з урахуванням потреб маломобільних груп населення (далі – МГН). Ці норми встановлюють загальні положення щодо забезпечення доступності будівель і споруд, їх розумного пристосування з урахуванням потреб МГН та конкретизуються в інших будівельних нормах з урахуванням специфіки об'єкта нормування. Вимоги цих норм є обов’язковими для виконання усіма юридичними та фізичними особами на території України, окрім будівництва індивідуальних житлових будинків. Дані норми забезпечують рівні права на використання житлових будинків і громадських будівель та споруд різними верствами населення, в тому числі МГН.

Витяг із документа ДБН В.2.2-40:2018

3.8 Доступність

Забезпечення рівного доступу всім групам населення до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг, як у міських, так і в сільських районах

4 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

4.1 При проєктуванні, будівництві нових та реконструкції, реставрації, капітальному ремонті існуючих житлових будинків та громадських будівель і споруд обов’язковим є забезпечення у повному обсязі вимог доступності, зручності, інформативності і безпеки. У разі якщо в існуючих житлових будинках та громадських будівлях і спорудах неможливо у повному обсязі забезпечити вимоги доступності, зручності, інформативності для потреб осіб з інвалідністю, здійснюється їх розумне пристосування.

4.2 Доступність для МГН повинна забезпечуватися:

- фізичною можливістю і зручністю потрапляння та пересування об’єктом, прилеглою територією, отриманням послуг;
- фізичною безпекою при потраплянні на об’єкт та пересуванні в ньому, прилеглою територією, отриманням послуг;
- можливістю вільного отримання інформації про об’єкт та послуги, що надаються; вільної навігації (орієнтування) по об’єкту та прилеглою територією.

4.3 При проєктуванні і будівництві нових об’єктів будівництва або реконструкції, реставрації, капітальному ремонті існуючих

житлових будинків та громадських будівель і споруд повинні бути забезпечені:

- доступність місць цільового відвідування та обслуговування, а також безперешкодність переміщення всередині будівель і споруд усіх користувачів, зокрема МГН;
- безпека шляхів руху (у тому числі евакуаційних);
- безпека житлових будинків та громадських будівель і споруд;
- доступність місць прикладення праці усіх користувачів, у тому числі МГН;
- можливість евакуації людей у безпечну зону (з урахуванням особливостей осіб з інвалідністю);
- своєчасне отримання МГН повноцінної та якісної інформації, яка дозволяє орієнтуватися у просторі, використовувати обладнання (у тому числі для самообслуговування), отримувати послуги, брати участь у трудовому та освітньому процесах.

4.4 Проєктні рішення об'єктів повинні враховувати вільний доступ для усіх груп населення, втому числі МГН. При цьому проєктні рішення не повинні обмежувати умови життєдіяльності інших груп населення, а також ефективність експлуатації будівель. З цією метою елементи будівель і споруд мають бути універсальними для використання усіма групами населення. Необхідність застосування спеціалізованих елементів, що враховують специфічні потреби осіб з інвалідністю, встановлюється завданням на проєктування за умови відсутності варіантів проєктування універсальних елементів.

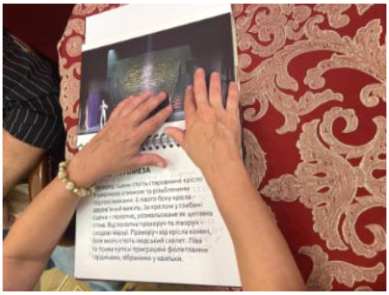
4.5 При проєктуванні, будівництві нових та реконструкції, реставрації, капітальному ремонті та переоснащенні існуючих житлових будинків та громадських будівель і споруд повинні виконуватися вимоги нормативних документів: ДБН А.2.2-14, ДБН Б.2.2-12, ДБН В. 1.1-7, ДБН В.2.2-3, ДБН В.2.2-4, ДБН В.2.2-9, ДБН В.2.2-10, ДБН В.2.2-11, ДБН В.2.2-13, ДБН В.2.2-15, ДБН В.2.2-16, ДБН В.2.2-18, ДБН В.2.2-20, ДБН В.2.2-23, ДБН В.2.2-25, ДБН В.2.2-26, ДБН В.2.2-28, ДБН В.2.2-41, ДБН В.2.3-4, ДБН В.2.3-5, ДСТУ-Н В.2.2-31, ДСТУ-Н Б В.3.2-4, ДСТУ 8751.

ДОДАТОК 2

ФОТО. ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ

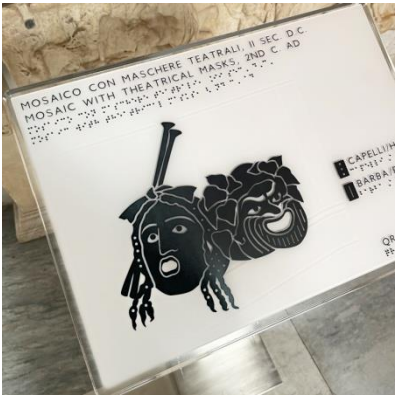

Ознайомлення з тактильними матеріалами
та текстовими підписами шрифтом Брайля

Капітолійський музей у Римі

Мозаїка з чоловічою та жіночою театральними масками, знайдена в 1824 році. Твір датується II століттям нашої ери

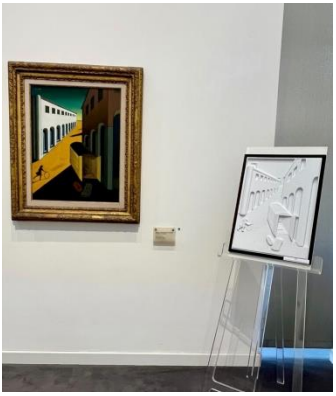
Тактильна копія мозаїки та підпис, дубльований шрифтом Брайля

Архітектурна модель Palazzo Nuovo – однієї із будівель комплексу Капітолійського музею. Інформаційна табличка, дубльована шрифтом Брайля

Галерея Боргезе у Римі заснована у XVII столітті кардиналом Шипіоне Боргезе. Попри те, що це старовинна будівля (архітектори М. Лонгі та Ф. Понціо), вона адаптована до сучасних вимог інклюзивності. Вузькі ліфтові шахти пристосовані до спеціальних візків, які є у вільному доступі біля входу

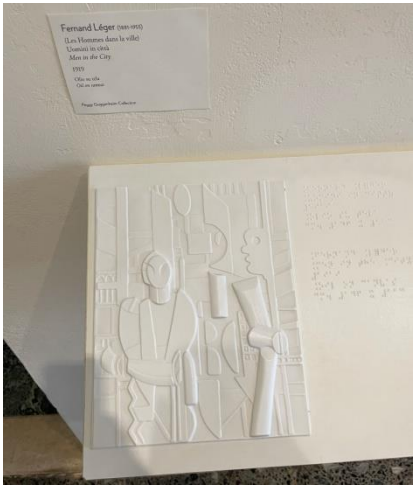

Також біля творів мистецтва можна побачити їх тактильні копії

Музей Пеггі Гугенхайм у Венеції

Fernand Léger “Men in the city”, 1919

Тактильна копія картини

Маркування контрастними стрічками для позначення небезпек та для ідентифікації предметів і навігації

Тактильна копія шпалер меморіального будинку Лесі Українки із об’ємним малюнком

Матеріали до інклюзивної екскурсії, що ілюструють жіночі аксесуари початку XX століття: комірець та ґердан, відтворені за світлинами жінок родини Косачів

Зразок тканини, яка повторює матеріал штор та меблів у вітальні родини Косачів

Матеріали до інклюзивної екскурсії, що ілюструють етнографічну діяльність Олени Пчілки: вишиті фрагменти із журналу «Украинскій народный орнаментъ. Вышивки, ткани, писанки», 1876 р; писанка та зірка як часто повторюваний елемент орнаменту із об'ємними лініями

Матеріали до інклюзивної екскурсії: листівка, що ілюструє прийнятий стандарт розміру поштових карток; зразок насіння каратного дерева – стандартизація каратності, прийнята на Всесвітній виставці 1878 року в Парижі

Також на фото є фонограф – перший звукозаписувальний пристрій. Матеріалом для інклюзивної екскурсії слугують аудіозаписи з голосом Лесі Українки та співом кобзарів

Тактильний матеріал – антична ліра.

Рама портрету Миколи Лисенка у формі античної ліри

Тактильний матеріал, що дозволяє відчути на дотик візерунок шпалер у вітальні меморіального будинку Миколи Лисенка

Тактильна модель – рояль

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОЛИШЕВА Альона – практична психологиня, психологиня-консультантка у методі когнітивно-поведінкової терапії низької інтенсивності.

ГЕРАЩЕНКО Світлана – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

ГРЕБЕНЮК Тетяна – кандидатка психологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри технологій освіти та реабілітації осіб з порушеннями зору факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

МАРУДА Ольга – викладачка кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

САСІНА Ірина – кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри технологій освіти та реабілітації осіб з порушеннями зору факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

СТЕПАНОВИЧ Кіра – старша наукова співробітниця Педагогічного музею України, театральна та музейна аудіодискрипторка, членкиня Британської асоціації аудіодискрипторів.

ШЕВЧЕНКО Володимир – доктор педагогічних наук, професор кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М. Д. Ярмаченка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Науково-методичне видання

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ТА ДОСТУПНІСТЬ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ: СТВОРЕННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ВСІХ ВІДВІДУВАЧІВ

матеріали науково-практичного семінару
19 березня 2025 року

За загальною редакцією Тетяни ГРЕБЕНЮК, Ірини САСІНОЇ

Упорядник Інна ГАЛАК

Художньо-технічне редагування,
макетування та верстка Інни ГАЛАК
Обкладинка Оксани БАС
Текстове редагування Ірини КОВАЛЬКОВОЇ, Ірини ЧИРКОВОЇ
Фотографії Ірини КОВАЛЬКОВОЇ, Галини НУДИЩУК,
Кіри СТЕПАНОВИЧ

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Матеріали подано мовою оригіналу

Підписано до друку 12.12.2025. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Умовн. друк. аркушів 3,62.
Облік. видав. арк. 3,37. Наклад 50 прим. Замовлення №122.
Віддруковано з оригіналів замовника.

Видавець і виготовлювач:

МАДРИД • ДРУКАРНЯ •

ТОВ «Друкарня Мадрид»
61024, м. Харків, вул. Гуданова, 18

Тел.: 0 800 33 67 62
www.madrid.in.ua
print@madrid.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4399 від 27.08.2012 року